



## Язичницький світ за діалогією Семена Скляренка «Святослав» і «Володимир»

Світлана Жила,

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри української мови і літератури  
Чернігівського національного педагогічного університету  
імені Т.Г. Шевченка

У статті проаналізовано язичницькі культури й вірування як складні й динамічні системи [комплекси] слов'ян Київської Русі X–XI століття за діалогією Семена Скляренка «Святослав», «Володимир».

**Ключові слова:** романи Семена Скляренка «Святослав», «Володимир», давня міфологія, система богів.

До появи романів Семена Скляренка «Святослав» і «Володимир» для читачів України життя наших пращурів X–XI століття залишалося невідомою землею, таємничим, непізнаним світом. Письменник змалював Київську Русь як гармонійне, високорозвинене для свого часу суспільство, яке мало політичні й економічні здобутки і культурні досягнення. За Володимира Київська Русь перетворилася в найбільшу європейську державу, яка простягалася від Карпат до Волги, від Балтійського до Чорного й Азовського морів і стояла на одному з перших місць у Європі.

Сьогодні, коли ми утверджуємо свою державу в Європі й у світі, ми повинні знати, як її будували й возвеличували до нас пращури наші. Ми є прямими нащадками давніх полян, деревлян, сіверян, волинян, угличів, тиверців та інших південноруських племен, які стали етнічними нашими предками, і мусимо знати, як вони думали, уявляли світ, вірили. Запорукою нашого успішного просування у часі й буде осягнення нашої тисячолітньої давнини – цього зовсім іншого й зрештою такого ж самого світу. Але цей світ треба знати, аби зрозуміти суть власного існування, зрозуміти самого себе. Коли хочемо зрозуміти світ і своє буття в ньому, мусимо знати, як думали до нас. Діалогія Семена Скляренка «Святослав» і «Володимир» – це невичерпне джерело нашої духовності, до якого можна приходити, щоб напитися живої води й порадіти, що український народ є прямим носієм культури й духовності Київської Русі. Нам видається, що письменник написав ці розкішні романи, щоб ми пізнали не тільки душу свого народу, його світогляд, систему релігійних поглядів, а й власну душу, пізнали себе в собі і в світі, свої корені та своє внутрішнє «Я».

Семен Скляренко так пояснював звернення до історичної тематики: «Для того щоб любити, цінувати нашу прекрасну сучасність, треба добре знати і вивчати сиву давнину, минуле рідного краю. Коли я почав думати про минуле, увагу мою привернули ті часи, у які закладалися основи нашої державності. Ті далекі часи зацікавили мене ще й тому, що ... історіографія багато наплутала, перекутила нашу історію, зображуючи наш народ дикими, некультурними варварами. А це далеко не так. Наш народ має славне, героїчне минуле, яким можна і треба пишатися» [3, с.317]. Як бачимо, митця заповнили генетичні джерела, історичні корені явищ сучасності.

У архіві Семена Скляренка літературознавець Василь Чумак знайшов неопубліковану передмову до «Святослава», у якій письменник писав:

«У романі «Святослав», в міру своїх сил, я показую, що наші далекі предки небагато чим різнилися від інших народів того часу, що мали вони свою рідну землю і не гонилися за чужою, що мали вони і свою культуру й письменство і що завжди, на всіх етапах своєї многострадалної історії найпаче любили рідну землю, боролись за неї, про покоління дбаючи майбутнє, не шкодували ні сил, ні самого життя» [4, с.144].

Написання діалогії з тисячолітньої старовини (автором задумано створити трилогію – третій роман «Ярослав Мудрий» не було написано, хоча було зібрано багато матеріалів) — це єдність інтуїтивного і дискурсивного. До описуваних подій С.Скляренко підходить мудро: і як вдумливий, інтуїтивний письменник, і як науковець-історик, етнограф, фольклорист. Ми можемо ствердити, що романи «Святослав» і «Володимир» є книгами всього життя митця, адже його історична тема хвилювала завжди, починаючи з дитинства, про що він сам признавався:

«...Значну роль у зверненні до часів Київської Русі відіграли враження дитинства і юності... Я знав, що напроти рідної Прохорівки (на Черкащині — С.Ж.) стояла Родня, місто-фортеця, збудоване тисячу літ тому, ще з дитинства я чув багато легенд, казень, переказів про Родню. В Прохорівці колись жив ширий друг Т.Г. Шевченка Михайло Максимович, в бібліотеці його було зібрано безліч книг про Київську Русь та її історію. Бувши ще гімназистом, я багато разів заглядав до бібліотеки Максимовича, де з рук сина його, Олексія Михайловича, одержав і прочитав силу-силенну книг про нашу сиву старовину. Враження ці жили в моїй душі, довго просились на папір. І от той час, коли живе почуття любові до величних часів у житті наших пращурів перейшло на папір, хоч для цього мені довелося немало років вивчати все, що стосується життя народу, його боротьби й перемог, культури, побуту, звичаїв різних верств населення тих далеких часів. Так з'явилися романи «Святослав» і «Володимир» [4, с.139].

Показуючи життя наших предків, С. Скляренко часто звертається до фольклору, щоб засвідчити велике духовне багатство русичів. Відчувається, що митець уважно простудіював уривки давньої [дохристиянської] міфології, які ще резонували серед українського народу. Мозаїка давньої міфології виблискує на сторін-

ках романів і є окрасою текстів; письменник творить розкішні картини неповторного самобутнього світу наших пращурів, які дуже залежали від природи. Вона була для стародавньої людини не лише джерелом життя, а й непізнаним світом. Автор показує читачам, що в слов'ян Київської Русі початки вірування пов'язані з природою, бо ж людина тоді намагалася бути з нею у гармонійних стосунках. Вірування починалися з обожнювання природи, її стихій і сил; окремі явища природи персоніфікувалися і поступово перетворювалися в окремих богів. Так, скажімо, Микула з Любеча чує за дверима своєї землянки кроки домовика, що має цапині копита, як на даху регочуться диви, під вогнищем у оселі ворущаються чури – душі предків, а в болоті хлюпає по воді руками і розгонисто сміявся водяник [1, с.21, 103]. Письменник переконує, що в народних віруваннях жили нижчі боги й демони в образах різних істот: домовиків, дивів, русалок, водяників, були вони добрими й злими, їх можна було прогнати, а значить втратити їхню прихильність, а можна й задобрити, повернути до себе.

У Семена Скляренка герої творів особливо шанують одного з найдавніших і найпопулярніших «домашніх» богів – охоронців домашнього вогнища, тепла, затишку – бога добробуту, доброго духу дому та заступника роду Чура, вони його уявляли у вигляді Вогню, вірили, що звернення до нього охороняє їх від зла:

«Замисленими очима дивився на вогонь Ант, туди ж неспокійним поглядом дивились Микула, Віста, дівчина.

Такий був давній покон їхнього роду: люди, що жили у городищі, в цій хижі і в інших, завжди збиралися на світанні тут, щоб поїсти, послухати слова старійшини. Раніше ніж починати снідання, старійшина ламає хліб, брав частку від страв і кидав це у вогнище, бо, як вірили, під ним жили душі пращурів, усіх, що пішли вже з роду. Вони також жадали своєї жертви.

І зараз старійшина Ант одломив і кинув у вогонь шматок коржа, набрав з миски й виплеснув ложку юшки.

Усі бачили, як упав на жар шматочок коржа, як у тому місці, де пролилась юшка, вогонь притух, а потім розгорівся.

Тоді Ант набрав нову ложку юшки.

— Боги прийняли жертву, — сказав він. — Будемо їсти ми, і щоб завжди нам було добре...

Хіба міг старий Ант знати, що це остання його жертва?» [1, с.14].

Людина й земля – це вісь, навколо якої обертається діалогія Семена Скляренка. Ось бачимо епізод – сцену вокняжіння на престол Святослава. Усі знають в теремі, що такий князь світ підпиратиме, але разом з урочистим проголошенням слави кладуть на його голову шматок дерну й запитують:

«— Де еси князю?...

Це була хвилина нерушимої клятви, яку завжди у день вокняжіння давали людям своїм князі Русі. Святослав знав, що належало говорити й що говорили до нього князі, і відповів:

— Під рідною землею есмь і під людьми моїми.

— Чи будеш вірно служити людям своїм?

— Клянусь.

— А якщо відступиш?

— Нехай земля поглине мене...

Тоді два бояри й два воєводи підняли шматок дерну і розбили його на голів князя Святослава. Земля й коріння обсіпали його голову, груди, руки. Так вона засипле його, якщо забуде своїх людей» [1, с.267].

Так само сідав на Київський стіл князь великий Володимир і так само, як і Святослав, клявся землею, бо почував до землі глибоку повагу, яка межувала з обожненням. Ця клятва вважалася найстрашнішою: «Славен князь Володимир!» [2, с.207].

Як бачимо, наші предки шанували землю [вона, до речі, у них була Богинею і називалася Мати – сира земля]. У найдавніші часи Земля вважалася дружиною Неба. Вона обожнювалася як найбільша життєдайная сила, з нею найчастіше поєднувалося слово «свята». У вішнуваннях ще й зараз зустрічається образ святої землі:

«Будь здорова й багата, як земля свята!». Землі, як показує і цей обряд вокняжіння, надавали особливого значення. Наші предки, проголошуючи клятву чи даючи правдиве свідчення, їли Землю або клали на голову шмат дернини, грудку Землі – як істинний вияв справжності. Їй приносили також молитви; перед нею просили пробачення, вона наказувала й милувала.

Особливо шанувалася слов'янами Київської Русі Перун — Володар блискавок, грому, бурі й дощу. Історики стверджують, що культ Перуна виник на дуже широкому обширі різних земель наприкінці III тисячоліття до нашої ери [саме тому він так спаяний з первісними культурами землі, води, вогню, дерев, каміння]. Відповідно до тверджень візантійського історика Прокопія Кесарійського, в VI столітті нашої ери усі слов'яни поклонялися громові-громовержцю й уважали, що він є над усіма, і йому приносять у жертву биків, здійснюють інші священні обряди.

За легендою, Перун створив Білобог. Зображувався Перун срібночубим, золотовусим, з вогненними стрілами, золотим луком та важким молотом або сокирою в руках. Наші предки уявляли його й як Лицаря-Воїна на Білім Коні з мечем у руках.

У сонмі язичницьких кумирів він почав відігравати першорядну роль уже на початку X століття. Усі ми пам'ятаємо повідомлення літописця із «Повісті врем'яних літ» 907 року про те, як князь Олег, перемігши Візантію, добився від Царів Леона і Олександра данину й ходили вони до взаємної присяги:

«І клятву взаємну давали: самі (Леон і його співправитель Олександр – С.Ж.) хрест цілували,

А Олега і мужів його водили на роту  
за руським законом:

Клялися оружжям своїм, і богом своїм Перуном,  
І Волосом, богом скоту.

І так утвердили мир» [5, с.47].

Науковці стверджують, що Перун був богом князя, бояр та дружинників (аристократичним), тоді як Волосом клялося все давньоруське військо – більшість якого належала до нижчих і середніх верств суспільства.

Підписуючи хартію з візантійським імператорами 945 року, щоб відновити попередній мир, нехрещена русь знову клянеться Перуном:

«І послів назавтра запросив [князь] Ігор,

І зійшов він на горби, де стояв Перун,

І покляли оружжя своє, щити, і золото,

І поклявся Ігор, і його бояри,

І всі руси, що були погани» [5, с.79].

Підписуючи договори з Візантією, клянеться Перуном і князь Святослав:

«Як і клявся я царям грецьким, а зі мною бояри і Русь вся, будемо дотримуватися справедливого договору. А коли порушимо сказане тут і раніше, я і всі, хто зі мною і піді мною, хай будемо прокляті Богом, в якого віруємо, Перуном і Волосом, богом скота, і хай будемо жовті, як золото, і нехай умремо. Майте за правду це, що обіцяю вам нині і записав на хартії цій і своїми печатками скріпив» [5, с.119].

Із роману С.Скляренка «Святослав» читачі довідуються, що князь Святослав був ще й жерцем, бо був наділений функціями поєднувати Землю й Небо, своїх людей з богами, світ земний зі світом потойбічним.

Після вокняжіння на Київський престол князь Святослав йде до Перунового требища, щоб подякувати Богам: принести жертву — хліб, м'ясо, вино, поспівати довкола багаття пісні про Перуна й виконати ритуальні танці:

«Там уже горів вогонь, кілька жерців готували жертву, сам Перун був оздоблений — на начищених ще з ночі золотих його очах і срібних вусах грав відсвіт вогню, дерев'яний тулуб його був обвитий гіллям, біля ніг простелені килими, а на них стояли корчаги з вином, лежав випечений заради цієї нагоди величезний білий хліб із знаменом княжим, скрізь розкидані були квіти.

Коли князь наблизився до Перуна, крики на Горі затихли. Усі, що йшли за князем, зупинились, він сам ступив уперед і став перед вогнем. Там князь поклав на землю щит, меч, шолом. Жрець подав йому на срібному блюді частини жертвових тварин, які він кинув у вогонь; коли ж жрець подав корчагу, він плеснув з неї у вогонь вина.

Над вогнищем підійнявся димок, на якусь мить зів'яли вогняні язики.

— Боги! — голосно промовив князь Святослав. — Зверніть очі свої на нас, дітей ваших. Ми прийшли до вас сьогодні із жертвою й просимо — дайте нам, боги, тепло з неба, урожай з землі, мир городам нашим, перемогу над ворогами! Дайте, боги!

Він дивився блискучими очима на вогонь, звів очі вгору й простягнув руки до дерев'яної постаті Перуна. Весь його вигляд, очі, рухи свідчили, що Святослав вірив у те, що говорив. Вірив, що Перун може дати Русі тепло, урожай, мир і перемогу.

...Розмахуючи мечами, сходяться і розходяться, ніби це був справжній бій, дружинники ходили навкруг вогню, виконували священний танець своїх далеких предків. Все частіше й частіше били бубни, все дужче і дужче гули труби, безперестану свистіли сопіли — аж гула вся Гора.

І так довго, як велів покон, вої ходили круг вогню, зображаючи, як вони зустрічають несподіваного ворога, як завзято б'ються й перемагають його, як працюють на своїх нивах, як любляться, веселяться» [1, с.269].

Ідучи на війну з Візантією й минаючи пороги на Дніпрі, Святослав молився Перунові й приносив йому жертву на острові Григорія під старим крислатим дубом:

«Жертву — хорта і півня, як це водилось по покону, — складав Святослав, бо в поході він був князем і жерцем. Він стояв перед високим дубом, на якому тріпотіло молоде листя, а між гіллям висіли зотлілі полотнища, заіржавлені, пощерблені мечі, пробиті шоломи і списи — жертви багатьох людей і язиків, що минали цей священний острів.

Тепер перед дубом на острові поклав меч і щит Святослав. Він дякував богам за те, що вони допомогли воям його пройти пороги, він просив і надалі допомагати їм...

Позад нього стояли вої. Коли князь Святослав склав жертву й землю під дубом змочила кров хорта і півня, вої стали на коліна, з уст їх зірвалась молитва — давня молитва пращурів:

Боги, допоможіть нам і помилуйте,  
Боги, даруйте нам перемогу на брані й мир на землі,  
За це славимо і молимося вам, боги!

Князь Святослав стояв проти дуба, за яким спускалось велике, багряне, схоже на жорно сонце, і думав про те, чи доведеться йому і всім їм ще раз стояти тут і складати вдячну жертву?!» [1, с.331—332].

С. Складенко показує, що моління давніх слов'ян відбувалося найчастіше біля обожнюваних дерев [такими були дуби, липи, верби, вишні, берези], у священних гаях [часто їх називали Перуновими], біля води, цілющих джерел. У священних гаях заборонялося не тільки рубати дерева, але й рвати квіти, ловити пташок, бо вони вважалися житлом богів.

Але князеві Святославові доводилося молитися Перунові й під час бою. Так, під час жакливого січі з ромеями під Доростолом знялася страхітлива чорна буря, яка заважала битися руським воям:

«— Перуне! — крикнув він [Святослав — С.Ж.] крізь свист і завивання вітру. — Що ти робиш, чому пішов проти Русі, невже ти заодно з греками? Одступи! Поверни всп'ять, Перуне!» [1, с.602].

Повертаючись із важкого походу на Болгарію, який тривав п'ять років, Святослав на острові Григорія приносить останню в своєму житті жертву Перунові:

«Святослав з воями своїми клали тут жертву, коли йшли на брань. Хотів він принести жертву й тепер — щасливо закінчилась їхня путь від Білих берегів, нехай боги бережуть воїв і в порогах!

Князь Святослав став перед дубом, готуючись принести в жертву богам чорного хорта. Витягнувшись півколом, у глибокому мовчанні стояла за князем його дружина. Сонце дійшло до обрію, торкнулось скель. Темна вода линула мимо острова, далеко по той бік чорнів лівий берег.

На тлі багряного неба яскраво вирізьблювався могутній дуб. Стовбур його нагадував постать велетня, довге гілля було як простягнуті вперед руки, на гіллі висіли зотлілі ручники, пробиті шоломи, пощерблені мечі, іржаві списи...

З Дніпра війнув вечірній вітер — і заворушилися, мов живі, ручники, забрязкотіли шоломи, мечі й списи, ніби хтось говорив до воїв.

— Боги вимагають жертви, — пролетіло між ними.

Князь Святослав сам приніс у жертву богам хорта й окропив стовбур дуба, промовивши:

Боги! Ми щасливо повернулись сюди,  
Складаємо вам жертву за поміч вашу,  
Боги, допоможіть нам далі і милуйте,  
Даруйте перемогу на брані, мир на землі.» [1, с.624].

Князь Володимир, як і його батько Святослав, довго був язичником і поклонявся Перунові. Із «Повістей врем'яних літ» ми дізнаємося, що спочатку Володимир віддавав перевагу язичницькій релігії:

«І почав княжити Володимир у Києві один,  
І поставив кумирів на горі за теремним двором:  
Перуна дерев'яного, а голова його срібна, а вус золотий,  
І Хорса, і Дажбога, і Стрибога, і Сімаргла, і Мокош.  
І жертви їм приносили, називаючи богами...» [5, с.133].

У цьому різноманітному пантеоні богів вирізняється Перун — бог війни, бог дружини, бо десь близько 980 року він офіційно проголошений верховним божеством руської держави. Навколо Перуна в пантеоні об'єднали інших богів. Із історії відомо, що на початку 80-х років X століття князь Володимир ретельно насаджував культ Перуна в усіх підвладних йому землях. Так, скажімо, відомо, що дядько Володимира Добриня встановив, незважаючи на протести людей, його бовван у далекому Новгороді. Ідоли Перуна за допомогою збройної підтримки дружинників було поставлено в усіх князівствах Київської Русі.

У романі «Володимир» Семен Складенко детально описує, як на вимогу князя Володимира готували требище [жертвник] для богів:

«І кілька днів і ночей до цього на пагорбі, недалеко від Воздихальниці, рили землю, готували требище; багато дереводілів, каменотесів, майстрів по золоту й сріблу тесали дерево, карбували постаті, оздоблювали їх, ставили півколом, перед ними зробили кам'яний жертвник.

Посередині всіх богів височів вирубаний з старезного, вкритого вузлами й прожилинами дуба Перун. Дереводіли-майстри, які робили його, витесали з дерева довгі, опущені долу руки, широкі плечі й круті, схожі на жіночі, груди, викарбували на його постаті подоби броні, широкий пояс, меч, тул із стрілами, а кузнеці заліза зробили богові велику срібну голову в шоломі, почепили золоті вуси.

По праву руку від Перуна стояв Дажбог — набагато нижчий, але повний, з великим животом, складеними попереду руками; ошуку — Стрибог, зроблений з чотирикутного каменя, з великою шапкою вгорі, під якою на всі боки світу дивились чотири лиця, за ними ж стояли добрий Білобог, злий Чорнобог, Волос.

На требищі були боги не тільки Полянської землі, з князем Володимиром ішли вої верхніх земель, що мали своїх богів, віднині Київ захищатиме всі племена й язики, у кожного з яких свої покони й боги, — на требищі був бог далекої Півночі Мокоша, що мав людську постать і волову голову, Смарагл, якому молились гості із-за Ітиля-ріки, всілякі потвори, на які страшно було дивитись. Суворі, німі, незрозумілі стояли ці кумири, навкруг них на високих кілках білили черепа тварин, у повітрі на требищем, чуючи поживу, літало вороння» [2, с.210].

Володимир вимагав офіційного визнання цих богів, біля пантеону завжди горів вогонь, який підтримувався жерцями, їм приносили криваві жертви: биків, півнів і навіть людей. «Повість врем'яних літ» оповідає, що 983 року, після перемоги над ятвігами, Володимир звелів принести в жертву юнака та дівчину:

«І сказали старійшини і бояри: «Мечем жереб на отрока і дівцицю, на кого впаде, того і заріжемо в жертву богам» [5, с.137].

Правда, сучасні історики відкидають твердження про людські жертви, які приносилися Перунові, бо немає достатніх археологічних свідчень на цей рахунок.

Колоритно описує С. Скляренко боязнь кари за свої діяння від Перуна — бога дощу, блискавиць і грому — старшого Антового сина Бразда:

«Тепер [почав жити по-зłodійськи — С.Ж.] Бразд боявся помсти богів. І коли стояв під час грози на дворищі або, що набагато гірше, їхав з чимсь до Остра чи був на Дніпрі, то, почувши далекий грім і побачивши блискавиці, які вціляли в землю, тікав, ховався, ліз у нору, під скелю, бо гадав, що це його шукають і хочуть покарати всемогучі.

— Чур, захисти мене, — шепотів, ляскаючи зубами Бразд» [1, с.94].

За прадавніми міфами, аби перемогти Зло, Сварог багато своїх повноважень подарував Перунові й наказав виганяти зі світу Зло, або принаймні його укоськувати, бо Зла знищити не можна, як не можна знищити якоїсь нетлінної речі.

Очевидно знаючи це, Бразд-гріховедець так боїть-ся Перунової сили приборкування Зла.

Володимир Шаян, професор-санскритолог Заходу, відзначав: «Життя народу як нації починається від її самоусвідомлення. Міт про Божественне народження є саме моментом народження нації, її Божество є відбиткою пізнання її духовної Природи. Всі Боги існують у Сварозі і через Сварога. В історії нашої нації відкриваємо її вчасне пізнання Сварога, який обіймає собою Світ Богів, Світ Права, як основи Всесвіту, саме Універсуму, і, врешті, світ Яви, як він являється; це той наш світ сьогодні називаємо «фізичним» або «Світом Природи».

Такої гігантської концепції не знаходжу ні в одній філософії в такій ранній добі людського світовідчуття й думання [6, с.262].

Аналізуючи «Велесову книгу», В. Шаян стверджує, що наші пращури вірили в прабога — бога богів. І мав він ім'я Сварог. Якщо задуматися над тією системою богів, яку запропонував С. Скляренко у своїй диалогії, то вона повністю накладається на ті комплекси богів, які витворили ранні слов'яни: «Всі Боги існують у Сварозі і через Сварога».

Один із синів старійшини Анта не випадково має ім'я Сварг на честь бога Сонця й Неба, заліза й ковальства — Сварога. Сварог — один з найголовніших богів давньоукраїнського язичницького пантеону. Він бог усіх тих, які володіють словом і є слов'янами. За народними уявленнями, Сварог навчив людей варити і кувати мідь, залізо, будувати домниці, кузні. У народі

кажуть, що це він викував першого плуга і першу шлюбну золоту обручку. Семен Скляренко у «Святославі» йде за цими віруваннями, створюючи образ середнього Антового сина Сварга:

«А Сварг зумів скликати пращурів, він добився до сварожичів, він один на весь Любеч вмів варити залізо, але знає не тільки це — він все знає, все може, все вмів, — страшний, однак дуже потрібний чоловік» [1, с.100].

Чому Сварг страшний? Думаємо: Семен Скляренко натякає на те, що коваль знається з демонами вогню, землі, води та повітря, демонами часу й долі. Відомо ж бо, що бог Сварог, щоб не втратити контролю над багатьма елементами світу, видував собі помічників — демонів. Їх дуже багато, і Сварог не впорався б без них з усіма клопотами. Ці демони були прадавніми, бо Сварог їх сотворив раніше від інших богів. Любечани думали, що Сваргу демони допомагають варити залізо й боялися його.

Кажучи, що Антів син Сварг «все знає, все може, все вмів», «має трави, всяке каміння, обереги, причари», письменник стверджує, що він, як і його захисник і покровитель Сварог, володів чудодійним словом і очевидно вмів лікувати.

Улюбленим богом наших предків був страшний син Сварога — Дажбог, який втілював Сонце. Матір'ю Дажбога була Богиня Неба.



Семен Скляренко сторінками роману «Святослав» отверджує, що праукраїнці дуже шанували сонце за животворне тепло. Дажбог — невичерпне джерело життя, достатку, багатства, щастя. Наші предки називали себе дітьми Сонця. На вітрилах лодій Святослава, що виходили на рать до Візантії, наші пращури зображали улюбленого бога: малювали яскраво-жовте сонце, подібне до велетенської квітки з вогняними пелюстками, але з людським обличчям. Письменник описує, що наші пращури ніколи, за поконом, не спали, коли воно сходило, молилися йому, бо це — життя, це — радість, щастя:

«Сонце! Ти тікаєш від нас — і настає холодна, темна ніч. Сонце! Ти встаєш — і навкруги з'являється життя, зацвітає земля і радіють люди.

Спасибі Перуну, що кожного ранку посилає нам сонце, Славимо й тебе — ясне, гаряче, життєдайне сонце!» [1, с.334].

Невипадково князя Володимира назвали «Ясним Сонечком», «Красним Сонечком». Семен Скляренко у диалогії «Святослав» і «Володимир» показує, що у давньоруському суспільстві одночасно співіснували і мирно уживалися уявлення про богів різних світоглядних рівнів. Скажімо, нащадки Антового роду, зокрема Микула, Малуша, Добриня, вірять силам природи — домовиків, водянику, лісовику, а також божествам, що уособлювали господарські цикли й сезонні обряди, і тим, що втілювали цілісність замкнених і невеликих людських колективів: Роду, Чуру, Рожениці, Мокоші, і Головним богам — Перуну, Волосові.

Виряджаючи Малушу до далекого Києва, мама до вузлика «поклала оберегу — маленьку фігурку голої жінки з довгими руками й пухлим животиком — це Рожениця, богиня жінок роду, вона захистить і збереже Малушу...» [1, с.65].

Коли Микула йде на війну з ромеями, то бере оберегу батька Анта, яку той завжди брав на брань — «Мокошу — богиню, що давала людям рід, житу — ріст, землі —

плід, всьому сущому життя. Мокоша нагадувала про рідну землю і, як богиня цієї землі, оберігала того, хто її носив» [1, с.317]. Микула завжди молився Мокоші – дуже рідній і водночас страшній:

«Ти поможи мені, Мокошо, поможи!» [1, с.339].

Малуша молиться богині Рожениці, яка наділяла долею і відмірювала людині життя. Коли військо князя Святослава йшло війною на ромеїв, «у своїй землянці, поставивши перед собою оберегу – богиню Роженицю, Малуша увечері довго просила її, щоб допомогла князеві Святославу на далекій брані, захистила сина Володимира у Києві на Горі» [1, с.345].

Після нічної молитви Мокоші й міцного сну вранці Микула побачив біля свого щита свіжий хліб; він вірить: «це подарувала мені хліб Мокоша» [1, с.346]. А хлібину поклала вночі його донька Малуша, не впізнавши у воїнові свого батька. С.Скляренко з цією хлібиною обігрує кілька розкішних сцен. Хлібина стає цікавою художньою деталлю. Шматком полянського хліба Микула пригощає свого нового знайомого новгородця Радиша, пізніше у болгарській фортеці Доростолі, яка потерпала під час облоги від голоду, він дає шматок сухого, черствого хліба, принесеного з-над Росі, дружині Ангела Цвітани: «— Ось тобі, жоно, дарунок. Ти вже поїж...» [1, с.588]. Микула сам не з'їв, а віддав тій жінці, яка билася до загибуні й померла «не боячись ворогів і смерті», й викликала страх у ромеїв: «Вони воюють усі» [1, с.590].

Микула дає невеликий шматок черствого хліба, що нагадував темну землю, князеві Святославу й розповідає:

«— Коли йшли ми край землі Полянської, якось увечері я помолвився, просив Перуна дати перемогу на брані, та й ліг спати, — почав він, помітивши, що князь пильно дивиться на шматок хліба. — А вранці прокинувся й бачу – лежить біля мого щита хліб... Де він міг взятись? Не знаю, може, й від Перуна? То вранці я вкусив сам від хліба того, дав ще й іншим воям, а оцей шматочок несучи з собою... Рідний хліб, у ньому наша земля!»

Князь Святослав простягнув руку, узяв цей хліб і довго тримав перед собою. «Рідний хліб!» — добре сказав воїн. Хіба ж міг знати князь, чия рука збрала, випекла і послала на Дунай цей хліб?!» [1, с.574].

А коли довелося Микулі прощатись із побратимом Ангелом, рідною душею, то не пошкодував він для свого болгарського друга срібного оберега:

«— Це Мокоша, — суворо промовив Микула. — Добра богиня, багата, вона народжує все на землі, оберігає людину, всяке зело. Пригадуєш, Ангеле, молився я їй тоді, перед битвою. От вона і допомогла – тишина, мир... А тепер я дам її тобі, нехай помагає.

— Це ж твоя богиня, — відповів на те Ангел.

— Я їду додому, — заперечив Микула, — там у мене багато богів. Там вони є скрізь, там у мене жона, дочка, син... Нам боги допоможуть. А Мокоша нехай служить тобі, хоч ти віриш у Христа.

— Я вірю в тих богів, які мені допомагають. Спасибі, Микуло, я візьму Мокошу» [1, с.619].

У романі сказано, що Малуша любила свята: «гомінки вечори Коляди, веселі дні веснянок, завітчану вогнями ніч Купала, п'яні од олу й медів обжинки». У такий спосіб Семен Скляренко засвідчує, що все життя наших предків було тісно пов'язане з календарем [український рік складався з чотирьох сонячних фаз, які нині уявляються у вигляді чотирьох пір року]. Чотири пори, чотири найбільші сонячні свята, що відповідають кожній з чотирьох сонячних фаз [сонцестояння і рівнодення]. Якщо рік уявляти у вигляді кола, то вгорі його буде Коляда [Корочун]; провівши від нього вертикаль,

ми означимо літне Купало; по горизонталі – Веснянки й Свято Врожаю, яке русичі-язичники присвячували Ярилові й Світовиду.

Семен Скляренко майстерно описує свята наших пращурів – особливо яскраво – святкування Корочуна й Купайла. Свято Корочуна — Коляда відбувалося з 24 грудня по 6 січня. Автор перекожливо показав, що це веселе дійство просякнуто анімистичним світоглядом русичів [жива й нежива природа має душу — вірили вони], а тому він змалював яскраві картини, коли кияни своїми магічними діями відганяли Корочуна в день зимового сонцестояння й у такий спосіб, на їхню думку, сприяли народженню Бога – Сонця. За увлєннями наших предків, у цей же час народжується Коляда – Сварожич, який повертає Коло Сварога на весну [ім'я походить від слова Коло – стародавньої назви Сонця]:

«Нарешті настав і Корочун — найкоротший зимовий день, коли, як тоді вірили, бог сонця сходився з богами темряви, борючись з ними й перемагав.

Закутані в шкури, убогі, перемерзлі люди від щирого серця хотіли допомогти доброму богу врятувати сонце, бо втрата світила була б загибеллю й для них, — і в найдовшу зимову ніч у звірячих шкурах, зі зброєю в руках виходили на сніги, загрожували злим богам, палили вогні, щоб боги темряви тікали.

Так було й на Горі. Тільки настала ніч, перед постаттю Перуна біля величезного вогнища завирував натовп чоловіків, жінок, дітей. Проте добрати, хто з них чоловік, а хто жінка, — було важко, бо цієї ночі боги темряви не повинні були знати, хто на них наступає, усіх злих, жиких, богів годилось налякати, й тому багато чоловіків понатягали на себе жіночі платна, жінки ж одягали чоловічі вбрання, на обличчях у багатьох були скурати й ларви, люди тримали в руках щити, списи, мечі, дехто ніс з собою сопелі, бубни, гудки...

Тоді зчинився великий шум — усі били мечами об щити, гриміли списами, хто вмів, свистів у сопелі й гудки, інші просто обертались круг вогнища, кричали:

Корочуне, Корочуне, виходжай на рать,  
Корочуне, Корочуне, днесь тобі загибать,  
Крутить коло вогняне Коляда, Коляда,  
Утікай, Корочуне, із двора, із гнізда,  
Корочуне, Корочуне, не ховайся, виходжай.  
Помирай, Корочуне, загибай!!!

Далі в коло входив хтось із жерців, який заради цієї ночі одягав на обличчя страхітливую скурату — цілу голову бика з рогами, великими очима, а в руках мав бубон з мідними брязкалами. Ставши серед кола, жрець через дірки в шкурі вдивлявся в скурату й ларви навкруг себе, потім починав обертатись все дужче й дужче, високо піднявши в руках бубон, що гримів і брязкотів.

Слідом за ним швидше обертались і люди в колі, дужче брязчали щити, пищали сопілки й гудки, — це був страхітливий танець перед Перуном.

І раптом жрець зупинився. Зупинилось і коло. Жрець якийсь час передихував, дивився в темряву, що стелилась за Перуном.

— Бачу Корочуна, бачу! — раптом волав він.

І тоді він брав головешку з багаття, підіймав її над головою, рушав у темряву, де ще ввечера пригтовлена була й оздоблена велика сосна, а під нею стояло обв'язане соломою й змащене смолою коло.

Женить Корочуна! — кричав він.

Славте Коляду! — голосили люди.

Жрець підносив головешку до сосни, і вогонь відразу запалював гілля, повз угору, до вершини.

Женить Корочуна! — кричав жрець.

А вже кілька чоловік запалювали обв'язане соломою та змащене смолою коло, пускали його по снігу з гори, на якій стояв Перун, і воно котилось, освітлюючи сніг навкруг, розсіпаючи іскри, мчало в провалля й там зникало...

— Корочун тікає! Немає Корочуна! Слава Коляді! — кричали люди, дивлячись на освітлені сніги і вірячи в те, що боролась з богами темряви й перемогли їх [1, с.224—225].